

HUKUKUN ANLAMI

*Prof. Dr. Yusuf KARAKOÇ**

*Açılış Dersi**

SUNUŞ

*Değerli öğretim elemanı meslektaşlarım,
Sevgili müstakbel meslektaşlarım,
Değerli basın mensupları,*

Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesinin 2009-2010 Öğretim Yılı Açılış Dersine hoş geldiniz diyor, hepimizi şahsım ve fakültem adına saygıyla selamlıyorum.

Geleneksel hale getirmeye çalıştığımız Açılış Derslerinin birini daha bugün gerçekleştirmekteyiz. Açılış Dersi, her öğretim yılının ikinci haftasında yapılmaktadır. Belki, bundan böyle öğretim yılının ilk gününde yapılması düşünülmelidir. İlk gün açılış dersi dışında başka aktiviteler de yapılabilir.

* Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı
DEÜ Hukuk Araştırmaları Merkezi (DEHAMER) Müdürü

* DEÜ Hukuk Fakültesi, 2009-2010 Öğretim Yılı Açılış Dersi (07 Ekim 2009
Çarşamba Saat 10.30)

Açılış Dersi geleneği, fakültenin en kıdemli profesör unvanlı öğretim üyesi ile başlatılmıştır. Zaman ilerledi, bu yıl, bu gün, Açılış Dersi verme görevi ve şerefi şahsıma düştü. Şu an, Açılış Dersi verme sırası bana geldiği için bu dersi yapmak üzere huzurlarınızdayım. Dekan olarak değil, Açılış Dersi verme görevini yerine getirmesi gereken bir öğretim üyesi olarak size hitap etmekteyim. Gelecek sene Açılış Dersini yapma görevi, kadromuzda göreve devam etmesi şartıyla sayın Prof. Dr. Oğuz Atalay'a düşmektedir. Bunu bilmesini ve bilmenizi isterim.

Açılış Dersinde hangi konunun anlatılması gerektiği hususu önem arz etmektedir. Bu ders, klasik bir hukuk dersi, bir alan dersi niteliğinde değildir. Bu nedenle, Açılış Dersinin konusunu belirlerken herhangi bir hukuk alanından klasik bir konunun seçilmesi yerine, herkesi ilgilendirecek genel bir konunun seçilmesinde yarar vardır. Bu gerekçe ile dersin konusu olarak "Hukukun Anlamı" seçilmiştir.

Belki, hatta muhakkak, içinizden bazıları, uzmanlığı Vergi Hukuku olan bir öğretim üyesinin uzmanlık alanı dışında ve felsefe ile ilgili bir konuyu niçin seçtiğini merak etmiştir. Akademisyenler yolun sonuna yaklaşıncaya da Felsefeye ya da Tarihe merak sararlarmış. Ben de, evimizde bir Hukuk Tarihçisi olduğu için, Felsefe alanında merakımı gidermeye çalışıyorum. Bu konunun seçilmesini böyle bir gerekçe ile izah etmek mümkündür. Ancak, kendisini hukukçu olarak niteleyen ya da niteleyecek olan herkesin her şeyden önce, hukukun ne olduğunu bilmesi; hukukun anlamı üzerinde kafa yorması gerekir. Ben de, fakülte öğrencisi olmadan önce başlayan bu merakımı akademik kariyerin son basamağından sonra gidermeye çalışıyorum. Düşüncelerimi, tesbitlerimi sizlerle paylaşmak için böyle bir konuyu seçtim. Benimkisi, hukukun anlamı üzerinde amatörce bir zihin jimnastiği yapmaktır.

Hukuk hakkında yeni şeyler söyleyebilir miyim, bilmiyorum. Ancak, söylenenleri ya da söylenmek istenip de söylenilemeyenleri farklı bir üslupla ifade etmeye çalışacağım.

Hukukun anlamı konusunda değişik görüşler, ekoller ve okullar bulunmaktadır. Bunlara ilişkin ayrıntılı açıklamalar ilgili derslerde yapılmaktadır. Ben bu görüş, ekol ve okullardan bağımsız olarak, ne düşündüklerimi ifade etmek için karşınızdayım. Söylediklerimin bazıları bilinenin tekrarı olabilir; bazıları bir ekolün/bir okulun görüşü olabilir; bazıları da, ilk defa duyduğunuz, duyacağınız düşünceler olabilir. Kendi içinde mantıkî bir tutarlılık arzeden düşünceler, bir sistem önerisi olarak nitelendirilebilir. Bana ait ve ilk defa duyacağınız düşünceleri hemen reddetmeyin. Biliyorsunuz, her fikir muhtemeldir; fakat her fikrin muteber olması gerekmez.

Açılış Dersi, klasik bir ders olmadığı için uzun sürmemeli; soru-cevap kısmı da bulunmamalıdır. Sorusu olanlar, derslerde ya da yaşadığım sürece bana ulaştıkları ve müsait olduğum her yerde sorularını sorabilirler; şayet soruları çok zor değilse, cevaplarını da alabilirler.

Hukuk nedir sorusuna verilen cevaplar çok çeşitlidir. Yapan sayısı kadar hukuk tanımı vardır. Tanımın en önemli özelliği eskimez bir tâbirle, “efradını cami, ağyarını mani olması”dır. Oysa, yapılan hukuk tanımlarında böyle bir özellik bulunmamaktadır. Neden? Hukukun bilinmemesinden mi? Tanım yapanların bilgisiz, beceriksiz olmasında mı? Hayır, hukukun statik olmamasından; sürekli gelişmesi, değişmesi ve genişlemesinden; çok boyutlu olmasından kaynaklanıyor.

Hukukun en kolay ve en meşhur tanımı “kurallar bütünü” olduğu şeklinde yapılan tanımdır. Oysa, bu tanım hukuku değil, mevzuatı tanımlamaktadır. Hukuk, bu kurallar aracılığıyla ulaşılması gereken, ulaşılacağı arzu edilen sonuçtur; algıdır; vargıdır; kanaattir; kabuldür.

GİRİŞ

İnsan düşünen ve sosyal bir varlıktır. Bu özelliği gereği, toplum halinde yaşamak ve hemcinsleri ile ilişkilerini düzenlemek zorundadır. Toplum halinde yaşamının kendine göre birtakım zorlukları ve gereklilikleri bulunmaktadır. Bunların üstesinden gelinebilmesi, insanların yaşadıkları toplumsal ve ekonomik ilişkilerin nasıl, kimin tarafından, ne zaman düzenlenmesi gerektiği konusunda düşünmelerini gerektirmektedir.

Hukuk, insanların toplum halinde yaşamalarını ve ilişkilerini sağlayan ve düzene koyan ortak bir anlayışın, kavrayışın adıdır.

İnsanlar, toplum düzenini kuran ve yaşatan hukukun nasıl olduğu ve olması gerektiği konusunda sürekli bir arayış içindedir. Bu arayış, hukuk üzerinde sürekli bir düşünmeyi gerekli kılmaktadır. Nitekim, hukuk ilk insan topluluğunun ortaya çıkmasından bu yana sürekli bir gelişim ve değişim göstermektedir. Bir anlamda hukuk, her gün yeniden inşa edile edile günümüze ulaşmış bulunmaktadır. Bu süreçte aranan ve ulaşılmaya çalışılan şey, toplumun huzur ve güven içinde yaşamasının en üst düzeyde nasıl sağlanacağıdır. Şüphesiz, huzur ve güven ortamının tesis edilebilmesi, ehliyet ve adaletin esas alınması sayesinde mümkündür. Ehliyetin ve adaletin ne olduğu ve adalete hangi araçlarla ulaşılacağı hususu sürekli insanoglunu meşgul etmektedir.

I. HUKUKUN YERELLİĞİ - EVRENSELLİĞİ SORUNU

Hukukun yerel mi, evrensel mi olduğu konusu öteden beri tartışılmaktadır. Hukukun yerel olduğu yönündeki görüş belki bu tartışmada daha baskın konumdadır. Çünkü, ülkeden ülkeye, zamandan zamana değişen hukuktan söz edilmektedir. Oysa, ülkeden ülkeye, zamandan zamana değişen hukuk değil, hukuk kurallarıdır. Hukuk, evrenseldir. Hukuk, düzendir, istikrardır, belirliliktir. Bu durum, ilk insan topluluklarından beri böyledir. Her toplumda, hak,

adalet, hakkaniyet, düzen, istikrar için birtakım düzenlemeler yapılmaktadır. Bu düzenlemeler ülkeden ülkeye, zamandan zamana değişebilmektedir.

Hukukun amacı, her yerde ve her zaman düzeni, adaleti, istikrarı sağlamaktır. Her yerde ve her zaman, yasama organları düzeni, adaleti ve istikrarı sağlamak amacıyla düzenlemeler yapmaya gayret etmiştir; etmektedir. Her yerde ve her zaman hâkimler düzeni, adaleti ve istikrarı sağlamak amacıyla, bunları gözeterek karar vermeye gayret etmiştir, etmektedir, edecektir.

Evrensel olan hukuk, günümüzde “*hukukun genel prensipleri*” olarak ifade edilmektedir. Diğer ayrıntılar, özel düzenlemeler her toplumun ihtiyaçlarına göre farklılık göstermektedir. Hukuku, kurallar bütünü olarak tanımlamak, hukukun yerelliğini kabul etmektir. Çünkü, kurallar her toplumda farklılık göstermektedir. Oysa, hukuku birtakım kurallar aracılığıyla varılan sonuç olarak tanımladığımız takdirde, hukukun evrensel olduğunu kabul etmek kaçınılmaz olmaktadır.

Hukuk sistemleri arasındaki en önemli farklılık, *kanunlaştırma* ya da *içtihat yöntemini* seçmiş olmalarıdır. İslâm hukuku ve Anglo-Sakson Hukuku daha çok içtihatla dayanmaktadır. Kıta Avrupa’sı hukuk sistemi ise, daha çok kanuna/yazılı kurallara dayanmaktadır. Her iki yöntemin bir diğerinden üstün yanları bulunmaktadır. Ancak, birinin diğerinden mutlak olarak daha üstün olduğunu söylemek mümkün değildir. Her iki sistem de, hukuka ulaşmanın yolunu/yöntemini farklı bilmekte ve belirlemektedir. Yerel olan, bu yol/yöntem farklılığıdır. Oysa, her iki hukuk sisteminin ve/ya da benimsemiş olan yolun/yöntemin amacı, düzeni, istikrarı ve adaleti sağlamaktır. Bu itibarla, amaç/sonuç anlamında hukuk evrenseldir. Bu amaca/sonuca ulaşmanın yolu/yöntemi yerellik arz etmektedir.

İslâm Hukuku ile Anglo-Sakson Hukuku birbirine benzemektedir. Her ikisinde de somut olay adaleti ön plândadır. Her ikisi de somut olaylar hakkındaki içtihatlarla dayanmaktadır. Yazılı hukuk denilen kanunlaştırma her iki hukuk sisteminde de birincil öneme

sahip değildir. Aslında Roma Hukukunda da içtihat hukuku yaygındır. Ancak, genişleyen ilişkilerin ve bunlardan kaynaklanan uyumsuzlukların çözümünde benzerliğin sağlanması amacıyla önceden bilinebilir kuralların oluşturulması yoluna gidilme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bunun sonucu olarak, hemen her hukuk sisteminde yeknesak bir uygulamanın sağlanması amacıyla kanunlaştırma yoluna gidilmiştir ve gidilmektedir. Bu yönüyle hukuk, bir düzenleme işlevine de sahip olmaya başlamıştır. Önceleri belki sadece, uyumsuzlukları hak ve adalet duygularına uygun olarak çözme işlevi olan ya da uyumsuzlukların hak ve adalet duygularına uygun olarak çözümü biçiminde tecessüm eden hukukun zaman içinde kişilerin birbirleriyle ve/ya da devlet ile olan ilişkilerinin düzenlenmesi ve bu ilişkilerden kaynaklanan sorunların ve/ya da uyumsuzlukların nasıl çözüleceğinin belirlenmesi işlevini de üstlenmesi gerekmiştir, gerekmektedir.

Hukuk, düzen sağlamalıdır. Düzenin sağlanması, bazı kuralların önceden bilinmesine bağlıdır. Ancak, unutulmaması gereken, hukuku oluşturanın düzeni sağlamak için belirlenmiş olan kurallar değil, bu kurallar aracılığıyla sağlanan düzendir.

II. HUKUKUN KAYNAĞI

Hukukun kaynağının ne olduğu konusunda yapılan tartışmalar günümüzde de devam etmektedir. Bu tartışmalar arasında dikkat çeken husus, kanun/kural koyma ile hukuk oluşturma/yaratmanın birbirine karıştırılıyor olmasıdır. Hukukun konulmasından söz etmek mümkün değildir. Çünkü, hukuk konulabilecek bir şey değildir. Hukuk, bir anlayış, bir algılayış tarzıdır. Hukuk, bir sonuçtur; bir kavrayış; bir adalete ve hakkaniyete ulaşmadır. Hukuk, teneffüs ettiğimiz hava gibidir. Elle tutulamaz; ancak yokluğu ölüme götürür. Hukuk, ilkeler manzumesidir.

Hukuku koyan bir merci yoktur. Hukuka ulaşmaya aracı olması düşünülen kuralları koymakla birtakım merciler yetkili ve/ya da görevlidir. Ancak yetkili ve/ya da görevli mercilerin koyduğu

kurallar, yalnız başına hukuku oluşturamazlar. Hukuk, bu kuralların konulması ve uygulanması, hatta bu kurallara aykırılıkların yargılanmasının sonucunda ulaşılan hak ve adalet duygusu, olgusudur. Bu itibarla, hukukun kaynağını, tanrısal/kişisel irade olarak açıklamak doğru değildir. Hukuk, insanların hak ve adalet duygularının sosyal - ekonomik ilişkilerde tezahür biçimidir. Bu nedenle, *hukuk, yeryüzünde iki insanın var olduğu günden başlayarak yeryüzünde iki insanı kalacağı güne kadar var olmaya devam edecektir.*

Hukukun amacının insanlar arası ve insanlarla devletlerarası ilişkileri düzene koymak, sağlıklı bir biçimde işleyişini sağlamak olduğu muhakkaktır. Bu sonuca ulaşmada yararlanılan araçların amaca elverişli ve ölçülü olması arayışı sürüp gitmektedir. Bu arayış içinde dinden, ahlâktan yararlanılmıştır; yararlanılmaya da devam edilmektedir, edilecektir.

Norm koymanın amacı düzenlemek ve aynı zamanda belirsizliği gidermektir. Norm koymak başka bir şey, hukukun oluşması başka bir şeydir. Norm koymayı hukuk yaratmak sanmak ise, ayrı bir gaflettir. Hukuku, normu uygulayan, kararı/hükmü veren yaratır, oluşturur.

Şüphesiz, her insanın kendince bir hak ve adalet anlayışı vardır. Ancak, her bireyin hak ve adalet anlayışı, başkalarınınca bilinemez ve ona uygun davranılması düşünülemez. Toplum halinde yaşamak ortak anlayış ve kavrayışları zorunlu kılmaktadır. Bu zorunluluk, ortak bir anlayışın ve kavrayışın tesbitini gerektirmektedir. Bu tesbit, gelişerek değişerek normlara aksetmektedir. Bu anlayışın ve kavrayışın bilinir kılınması zarureti, norm koymayı gerekli kılmaktadır. Bu konulan normun aslında hukukun yaratıcı kaynağı değil, belirtici kaynağı olduğunu unutmamak gerekir. Başka bir deyişle, konulan normların inşâi değil, ihzarî nitelikte olduğu kabul edilmelidir.

III. HUKUKUN ANLAMAMI

Hukuk, kişilerin haklarının teslim edilmesinin aracıdır. *Haktan* bağımsız ve bağlantısız bir hukuktan söz edilemez. Kişilerin hakları kazanması ve bu hakları kullanmasının da hukuka uygun olması gerekir. Bu itibarla, hukuka varlık-gereklilik kazandıran hak, hukuktan önce vardır. Böyle bir tesbit, hak tanımının değiştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Çünkü, bilinen tüm hak tanımları, hukuku önelemekte; hukuku veri olarak kabul etmektedir. Oysa, hak, hukuktan önce geliyorsa, sonra gelenle önce gelenin tanımlanması birtakım tartışmaları beraberinde getirir.

Öncelikle neyin hak olarak benimseneceğinin; kimin hak sahibi olması gerektiğinin bilinmesi ve belirlenmesi gerekir. Bir şey üzerinde sahip olunan egemenlik gücüne hak denilmelidir. Hak, o/bu şey bana aittir; başkasına ait değildir diyebilmenin adıdır. Hak, başkalarının bana ait olan şey üzerinde, benden izinsiz bir tasarrufta bulunamamasıdır. Bunu tanıyan da hukuktur; bundan kaynaklanan da...

Hak, doğal/tabii hayatta bir kişiye ait olan, izafe edilebilen şeyler, menfaatler, yararlanma öncelikleridir. Hak, kişinin (kendisine ait olan) vücudu; onun hazır halde bulduğu ve başkasına ait olmayan şeyler, ya da kendisine ait olan şeylerle ürettiği ikincil şeyler üzerindeki hakimiyetini ifade eder.

"Hak, haklının/hak sahibinin en mukaddes malıdır." Hukuk, bu mukaddes malın üçüncü kişiler tarafından ihlâl edilmemesi; kişiler arasında haksızlıklara yol açmadan el değiştirmesi; bu el değiştirmede de hak edene hak ettiğinin verilmesine dikkat edilmesinin adıdır.

Hukuk, hak için vardır. Hak, alınterinin, göz nurunun bir karşılığı olmalıdır. Hakkın ve hak sahipliğinin zarar görmemesi; hakkın gereksiz ve haksız olarak el değiştirmemesi; hak sahibinin sahipliğine hanel gelmemesi için bir düzenlemeye; toplumda yaşayan kişilerin bu düzenlemeden haberdar olmasına gerek ve ihtiyaç vardır. Bu

nedenle, toplum vicdanında şekillenen hak ve adalet duygularının/ algılarının toplumu oluşturan bireyler tarafından bilinir kılınması için yazılı hukuk kuralları konulmaktadır. Bu kurallar olmadan da hukuk vardır ve ona kişiler kendiliğinden uymaktadır. Bu kurallara ayrılık da kendi çapında müeyyideye bağlanmaktadır. Ancak, müeyyidelerin ne olduğunun ve nasıl uygulanacağını bilmesi; farklı müeyyide ve uygulamalara gidilmemesi gereği, yazılı kurallara ihtiyaç duyulmaktadır. Hukuku bu kurallar oluşturmamaktadır. Kurallar, hukuka ulaşmanın bir aracıdır. Hukuk vardır; kurallar onu belirli hale getirir; kurallar kurucu değil, açıklayıcı niteliğe sahiptir. Bu araçlardan yararlanılarak, kendisine aracılık ettikleri hukuka ulaşmaya çalışılmaktadır. Mahkemelerin verdikleri kararlar hukuka ne kadar uygun ise, bunların benimsenmeleri de o kadar kolay ve yaygın olmaktadır. Bu itibarla, kuralların hukuka uygun olarak konulması ve hukuka uygun olarak uygulanması gerekmektedir.

Hukuk, bir var oluştur; bir vakiadır. Hukuk, ilk insandan, Adem ile Havva'dan; uyuşmazlık ise, Habil ile Kabil'den beri vardır. Gelişerek, dönüşerek kendi mecranda akmaya devam etmektedir. O gün hukuka uygun olan bugün de hukuka uygundur. Aykırılıklar, hukuka ulaşmanın aracı olarak düzenlediğimiz kanunların, koyduğumuz kuralların hukuka aykırı olmasındandır. Hukuk, saf-temiz bir idealin ifadesidir. Onun eksikliği, noksanlığı sözkonusu değildir. O tamdır; ancak, onun araçlarında ya da ulaşacak olanlardaki noksanlıklar ona izafe edilmektedir.

Hukuk, günbegün gelişen; toplumsal ve bireysel ilişkiler çeşitlendikçe yeni kanallara ulaşan ve hep oluşan-değişen; hep yeniden var olan bir olgudur. Ona ne kadar yaklaşabilirsek, o kadar mutlu ve huzurluyuzdur. Çünkü, onun varlık sebebi, mutlu etmek, huzurlu kılmaktır. Hukuk, anarşiye, kargaşaya, mutsuzluğa ve umutsuzluğa kaynaklık edemez. Evet, hukuk bir idealdir. Bütün gayret, ona inanmak ve ona ulaşmak için çalışmaktır.

Hukuk, kişiler arasındaki ilişkileri adalet-hakkaniyet ölçüsü içinde düzenlemekle başlar görevine. Onun isteği, düzendir; neyin,

ne zaman, kimin tarafından, nasıl ve ne amaçla yapılması gerektiğinin bilinmesidir. Bunun sağlanması halinde toplumda düzen, intizam, huzur, mutluluk, barış ve başarı birlikte gelecektir. Hukuk, tarafsızdır. Birini diğerine tercih etmez. Tercih eden insanlardır. İnsan tercihini olumludan, huzurdan, barıştan yana yaparsa, böyle kişilerden oluşan toplum da olumlu, huzurlu; barış ve başarıyı, verimi, mutluluğu, refahı yakalamış olacak demektir.

Hukuk, adaleti temin ederek düzen sağlama sanatıdır. Sağlanan düzen ne kadar âdil ise, o kadar sağlamdır. Böyle bir düzene uyulur, bu düzen benimsenir ve muhafaza edilmeye çalışılır. Düzen, farklılıkları görmemeyi, ortalamayı esas almayı; hakkaniyet ise, farklılıkları görmeyi, özneli esas almayı gerektirir. Hakkaniyet sayesinde hukukun sert, katı, acımasız, tavizsiz yönleri törpülenmekte; insaf ölçüsüyle somut olay adaleti sağlanmaktadır. Aslında hukuku insanîleştiren, onun varlığında mündemiç olan hakkaniyet duygusudur. Aksi halde, hukuk bazan bir zulüm aracı haline dönüşebilir. Oysa hukuk, zulmün ortadan kalkmasını amaçlamaktadır.

GENEL DEĞERLENDİRME

Hukuk normu, kişilerin tutum ve davranışlarında, iş ve işlemlerinde nasıl davranacaklarına ve verilecek kararın/hükmün hangi araçlardan yararlanarak verileceğine aracılık etmektedir. Başka bir deyişle, norm, hukukun bilinebilir, anlaşılabilir, uygulanabilir kılınması aracıdır.

Norm, davranış kuralını ve buna aykırılık halinde uygulanacak yaptırımını ifade eder. Bizzat hukukun kendisi değildir.

Hukuk, kurallar bütünü değildir. Hukuk bir süreçtir. İyiyi kötüden; tehlikeliyi tehlikesizden; haklıyı haksızdan; düzeni düzensizlikten; istikrarı istikrarsızlıktan ayırma sürecidir. Hukuk, bu süreç sonucunda oluşandır. Bu sonuca ulaşmak bakımından, sonuca ulaşacak olanı başıboş bırakmamak için birtakım kurallar konulması ihtiyacı vardır. Sonucun isabetinin değerlendirilmesi gereği de, bu

sonuca ulaşmada kullanılacak/yararlanılacak olan araçların biliniyor olmasını gerektirmektedir. Aynı zamanda sebep-sonuç ilişkisinin doğru kurulup kurulmadığının denetlenmesi, varılan sonucun/kararın gerekçesi sayesinde bilinebilir. Gerekçe, hem karar verenin kendisini denetlemesini; hem de karar verenin üçüncü kişiler tarafından denetlenebilmesini sağlar.

Hukukun amacı, adalete uygun olarak düzeni, istikrarı sağlamak suretiyle insan(lığ)ı mutlu, huzurlu kılmaktır. Hukuk, bir denge sağlama işidir. Birini mutlu-huzurlu kılarken bir başkasını mutsuz ve huzursuz etmemek gerekir. Ölçülülük, hukukun her alanında gözetilmesi gereken temel ilkedir.

- Kanun, hukuka ulaşmanın; sosyal düzeni sağlamanın; toplumun ortak iyiliğine ulaşmanın aracıdır.
- Hukuk, sosyal bir fenomendir. Her hukuk sisteminde kanunların ne olduğu, nasıl yapılacağı, nasıl değiştirileceği veya nasıl yürürlükten kaldırılacağını düzenleyen ana ya da temel kurallar vardır. Temel norm (Kelsen); tanıma kuralı (Hart). Bu metinlerin sosyal bir uzlaşma metni olması gerekir.
- Doğal hukuk, insan doğasında bulunan ve akıl ile keşfedilen evrensel ve mutlak ilkeleri gösterir. Beşerî veya pozitif hukuk, bu evrensel ahlâkî ilkelerden yararlanılarak oluşturulur veya beşerî kanunlar ona uygunlukları ölçüsünde değer ve anlam kazanır.
- Çeşitli toplumlarda zamanın ve şartların gereği olarak farklı düzenlemeler olabilir; ancak, bunların hukukun genel prensiplerine aykırı olmaması gerekir. Bu nedenle, kanunların nihaî meşrûluk ve ahlâkî geçerlilikleri ne sosyal uzlaşmadan ne de yetkili bir egemenden kaynaklanır.
- Ahlâk ile hukuk arasında doğrudan ve mutlak/zorunlu kavramsal bir ilişkinin olduğu her zaman söylenemese de, ahlâkî

ilgilendirmeyen hukuk kuralı olabilir, fakat ahlâka aykırı hukuk kuralı olamaz.

- Bir hukuk sisteminden söz edilebilmesinin zorunlu şartı, hukuku uygulayacak bir egemenin varlığıdır. Egemen, mutlak bir hukuk koyucu olma yetkisine sahip değildir. Hukuk egemenin koyduğu kurallardan/buyruklardan oluşmaz; bu buyruklar var olan hukuka uygunluğu sayesinde anlam ve değer kazanır. Buyruklar, hukuku değil; hukuk buyrukları doğurur. Şüphesiz, egemenin hukukun oluşumunda hiçbir etkisinin ve katkısının olmadığını söylemek mümkün değildir.

Bir ülkede hukukun oluşması, bilinir ve uygulanabilir kılınması bakımından,

Kanunların

- Genel, sürekli, bilinir, anlaşılır olması;
- Geçmişe yürütülmemesi;
- Birbiriyle çelişir olmaması;
- Uygulanmasının ve onlara uyulmasının imkânsız olmaması, gerekir.

S O N S Ö Z

Doğru kime ait olursa olsun doğru; yanlış kimden kaynaklarsa kaynaklansın yanlıştır. Bildiğini sanan ya da bildiği sanılanlarla değil, bilenlerle olmak gerekir.

Doğarken var olmasını arzu ettiğimiz hukukun ölürlen de var olması dileğiyle...